

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата філологічних наук
старшого наукового співробітника,
заступника директора Інституту Івана Франка НАН України

Швець Алли Іванівни

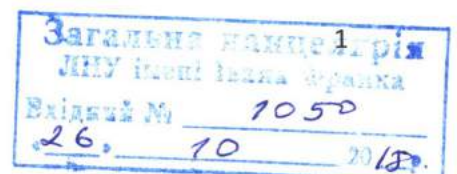
на дисертацію **Войтківа Олега Михайловича**

«Художня концепція героя в романі Івана Франка “Лель і Полель”»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

за спеціальністю 10.01.01 – українська література

У Франковій письменницькій біографії роман «Лель і Полель», як і його польськомовна першOVERсія «Lelum і Polelum», мав чи не найдраматичнішу видавничу історію, нещасливу конкурсну колізію, складну біографічну генезу і здобувся на чимало контroversійних рецeпцій. Водночас цей багатопроблемний, гостросоціальний новаторський (ба навіть експериментальний) твір, засвідчив тривке й трепетне Франкове вболівання за долю свого першодруку і вперте бажання автора зберегти його головну ідею та композиційну цілісність, навіть всупереч ультимативним вимогам тодішнього редактора «Зорі» Олександра Борковського чи Драгоманового протeже Михайла Павлика, які радили скоригувати сюжет, змінити композицію, переформатувати персонажний ряд тощо. Задля збереження автентичності свого тексту Франко відмовився від плану цілком «іншого роману», який нав'язував Борковський, чим уже вдруге після нещасливого конкурсного провалу наразив свій твір якщо не на шухлядне буття, то на складну видавничу історію («Лель і Полель» так і не побачив світу за життя автора). Водночас видавничий і конкурсний прецедент із Франковим романом загострив проблему різного сприйняття твору з боку польських і українських реципієнтів. Як бачимо, від самої появи й дотепер Франків роман «Лель і Полель» спричинив появу тривкого, літературознавчого дискурсу, і

залаштуноквого, і публічного, що триває дотепер. Цей дискурс виявив незглиблені лакуни в повноцінному літературознавчому осягненні роману.

Власне тому запропонована в дисертації Олега Войтківа комплексна експлікація цього твору є, без сумніву, актуальною й важливою, зважаючи на те, як довго потребував цей проскрибований за життя автора роман належного і системного наукового ословлення. З цього погляду структура дослідження О. Войтківа добре продумана й розлога, подекуди навіть виходить за межі задекларованого предмета наукового дослідження – власне концепції героя.

У багатоаспектному і стереометричному висвітленні лише одного Франкового твору дисертант продовжує практику аналогічних франкознавчих досліджень, зокрема Михайла Гуняка – про світоглядно-антропологічний аспект роману «Перехресні стежки», Наталії Годчук – про хронотоп роману «Для домашнього огнища», а також опирається на вагомий досвід осмислення Франкової романістики загалом (праці І. Денисюка, Б. Кир'янчука, М. Ткачука, Т. Гундорової, М. Легкого, Т. Пастуха, Л. Каневської).

У дискурсивному дослідженні Олега Войтківа осмислено важливі питання, які насамперед стосувалися причин загадкового конкурсного фіаско Франкового роману «Lelum i Polelum», проблем автоперекладу, видавничої історії, генези і творчого статусу окремих романних сателітів, різної читацької рецепції твору, низки текстологічних аспектів, жанрової верифікації, аналізу персоносфери, поетики, проблематики тощо. Такий широкий закрій дослідницьких стратегій (історико-літературних, стильових, поетикальних), застосованих до аналізу лише одного твору, демонструє не лише «вдячність» художнього матеріалу, а й дає змогу зглибити роман стереометрично, змушуючи дослідника бути, за Франковим визначенням, «мініатюристом і мікроскопістом», щоб збагнути усі нюанси скомплікованої художньої фактури твору.

Досить об'ємна структура дисертації Олега Войтківа оперта на застосуванні різноманітних наукових методів, кожен з яких став доречним для певної царини дослідження, щоправда, методологічну парадигму вартувало б доповнити ще й

текстологічним, порівняльно-історичним, герменевтичним методами, виявними в роботі, тоді як заявлений психоаналітичний метод відчутний у ній лише побіжно, а інтертекстуальний є радше аналізом, а не загальнолітературним методом.

Логіку наукового викладу дисертації виструнчують посутньо висвітлені у першому розділі («Роман Івана Франка *“Лель і Полель”* у контексті розвитку української літератури») історія написання, видавничі колізії роману, наявність його різнотекстових версій і трансформацій, зокрема й у менші твори-сателіти. Дисертант добре аналізує біографічну генезу цього роману, ілюструючи свої міркування відповідним епістолярним супроводом, тогочасними фактами Франкового життєпису, фрагментами спогадового нарративу, що суттєво підсилює достовірність наукових висновкувань. Тож роман *«Лель і Полель»* розглянуто в широкому загальнолітературному, контактологічному й біографічному контексті, на тлі інтертекстуальних зв'язків та з погляду різних, часто суперечливих, рецептивних осягнень. Імпонує новаторський висновок дисертанта про латентну біографічну основу роману, яка відповідно інспірувала сюжетно-персонажний хронотоп твору з упізнаваними прототипами героїв і прочитуваними світоглядними настановами самого автора, що дає підстави вбачати імпліцитний автобіографізм роману.

Дисертант об'єктивно висвітлив своєрідність різнобічної читацької рецепції *«Леля і Полеля»* крізь призму складних українсько-польських взаємин, а також з огляду на прагматичну адресну спрямованість першої версії роману саме на польську читацьку аудиторію. В роботі вдало проаналізовано тодішню літературну і видавничу кон'юнктуру, естетичні смаки польськомовної публіки, з'ясовано причини неуспішної видавничої репрезентації Франкового роману і в польських, і в українських періодичних виданнях. Невипадково той-таки О. Борковський, начебто заради обіцяної публікації роману в *«Зорі»* радив авторові актуалізувати *«провідну гадку»* на інший лад, а по суті тривіалізувати її: *«Руська молодіж, яка добива[ла]ся власною працею, спосібностями, серед тяжких злиднів якогось становиська, <...> пропадає відтак марно, залівши*

нерозважно під першу-ліпшу погану спідницю!». Такий погляд цілковито перечив Франковій інтенції. Тим часом польські критики не сприйняли власне української заангажованості твору, в чому Франка листовно переконувала Н. Кобринська: «Ви сильні і великі на своїм питомім ґрунті, — типи нашого народа, его поняття, виображення, чуття у Вас незрівнянні, а то не може так дуже припадати до душі навіть найоб'єктивнішим полякам» (лист від 15 травня 1888 р.).

Для повноти літературознавчого осмислення свого дослідницького об'єкта, Олег Войтків логічно систематизував увесь літературно-критичний матеріал про роман «Лель і Полель», розбудовуючи цікаву наукову парадигму основних дотеперішніх напрацювань та підходів (М. Возняка, Г. Вервеса, Н. Жук, Р. Кухара, І. Денисюка, Ю. Кобилецького, М. Ільницького, М. Ткачука, Т. Гундорової, М. Легкого, Т. Пастуха, Л. Каневської та інших), подекуди вдаючись до присутньої полеміки чи аргументованих коригувань думок своїх попередників (*підрозділ «“Лель і Полель” у дзеркалі критики»*). У роботі порушено й проблему генологічної природи «Леля і Полеля». Опираючись на вже відомі обґрунтування романної матриці твору, дисертант конкретизує ще й генологічні модифікації – урбаністичний, химерний, готичний, соціально-психологічний роман.

Важливо, що обравши для власного *modus operandi* один роман, здобувач не мислить його як окремішній творчий сегмент, а намагається передусім вписати цей твір у широкі між- та внутрішньолітературні контексти, у певне культурно-естетичне поле, спостерегти типологічну спорідненість, жанрові та стильові аналогії, інтертекстуальні зв'язки з іншими Франковими творами чи творами інших літераторів. Тому в роботі О. Войтківа цей роман розглянуто на різних рівнях художньо-образної системи. Особливо імponує відшукування внутрішньотекстових зв'язків «Леля і Полеля» (сюжетних, композиційних, стильових, образно-поетикальних) з іншими Франковими творами, найчастіше з романом «Перехресні стежки». Недарма І. Денисюк називав ці романи «близнюками» або ж ділогією.

Один із засадничих аспектів дисертації – аналіз поетики роману «Лель і Полель» крізь призму наявності чи навіть контамінації в ньому ознак різних літературних напрямів та стильових течій, чому присвячено другий розділ («*Скомплікований паралелограм сил*»: від романтизму до модернізму»). Такий естетико-стильовий зріз дав змогу розглянути твір, з одного боку, як складну поетикальну структуру, а з іншого – виявити еволюцію творчого мислення письменника, його експериментаторські пошуки й художнє новаторство.

У стильовому вимірі роману дисертант доречно виокремлює риси естетики романтизму – елементи двох баладних сюжетів про близнюків та розбійника, містична колізія двійництва, енігматичність часопростору в'язниці, символіка захovanого скарбу, мотиви роздвоєння, зради, романтичного кохання. На підставі цього комплексу ознак дослідник простежує подібність твору із готичним романом, розглядаючи його в одному жанровому діапазоні з Франковим «документом молодечого романтизму» (романом «Петрії і Добошуки») та відшукуючи готичні інспірації в пізніших модерністських творах письменника («Сойчине крило», «Терен у нозі», «Неначе сон», «Батьківщина»).

Домінантну реалістичну основу «Леля і Полеля» О. Войтків доказово виводить із засад Франкового «наукового реалізму», позитивістського світоглядного опертя, міметичного принципу зображення, поглиблення соціальної детермінованості, розлогого персонажного типу й тенденцій відтворювати, за Франковими словами, «диференційоване суспільство» з «цілим кругом людських інтересів». У поетикальній тканині роману дисертантові також вдалося розгледіти і відповідно проілюструвати стильові риси натуралізму, естетизацію тривіального, зображення тюремного побуту, некропортрети. Втім у цьому контексті не вельми переконливе виокремлення в романі «виразних ознак модернізму» (с. 61), серед яких названо «інтроспективне заглиблення» в душу героїв (с. 63), психологічний аналіз (с. 64), перенесення уваги із зовнішнього сюжету у внутрішній (с. 65), появу у текстовому наративі роману внутрішнього мовлення / монологів / розмислів персонажів. Перелічені художні засоби в поетикальній фактурі цього роману є не так стильовими прикметами

модерністського дискурсу (у Франковій прозі вони скристалізуються щойно на зламі віків), як ознаками поглиблення психологізму в межах реалізоцентричної матриці твору, що водночас свідчило про еволюцію людинознавчої концепції Франка з виразною тенденцією до посилення саме психологічного первня й внутрішньої обсервації героїв. Тому, вочевидь, недоречно й вирізняти в поетиці роману прикмети імпресіонізму, що є не окремим літературним напрямом, а стильовою течією модернізму; до того ж згаданий у роботі художній опис «маленької жовтавої мишки» (с. 79) аж ніяк не імпресіоністичний.

Попри цілісність і взаємопов'язаність кожного з розділів дисертації, найбільше імпонує третій («Галерея персонажів роману "Лель і Полель": художньо-ідеологічний вимір»), присвячений поетиці характеротворення, аналізу художньої персоносфери та міжособистісних взаємин персонажів. Дисертант доречно осмислює інтерперсональні колізії героїв – родинні, гендерні, професійні, міжетнічні, звертаючи увагу на форми їхнього художнього ословлення. Фокусуючись на антропоцентричній проблематиці роману, Олег Войтків актуалізує різні аксіологічно-екзистенційні моделі: взаємин героя і суспільства, латентного міжбратнього конфлікту, любовного трикутника, асимілятивного шлюбу. Дисертант інтерпретує життєву драму кожного з центральних персонажів – братів Калиновичів: внаслідок спілкування з фатальною жінкою вони переживають психологічне роздвоєння та душевні боріння. Власне колізію двійництва, услід за Т. Гундоровою, Г. Левченко, Л. Каневською, слушно потрактовано, як вираження дуальної структури людської свідомості та психіки, яка спричиняє певну бінарність романних героїв. Зацікавлює дослідницький акцент на особливостях Франкового художнього психологізму, його людинознавчої концепції, що в романній структурі виявляє себе через зображення темпераментної, ментальної психоконституції персонажів, поведінкової мотивації, описи станів максимальної душевної напруги, передсуїцидальні переживання, внутрішню конфліктність, пошуки онтологічної сенсовності.

Варто відзначити оригінальну герменевтичну стратегію О. Войтківа передусім в аналізі поетики характеротворення романних персонажів. З-поміж форм та засобів психологічного зображення проаналізовано психологічний портрет, внутрішнє мовлення, художні антропоніми, звернено увагу на характерологічну конотативність художніх деталей, кольоративів, пейзажних дескрипцій. Інструментарій характерокреаційної поетики Франка можна доповнити ще й аналізом художнього сновидіння Владислава Калиновича (сюрреалістичне вкраплення) з функцією антиципації.

Кожен із трьох ґрунтовних і внутрішньо структурованих розділів дисертації сприяє ґрунтовності й переконливості цілого дослідження, поетапно розгортаючи вдалі модуси авторського аналізу стосовно задекларованої проблеми. Відповідно висновки до кожного розділу концептуальні, сконденсовані, логічно впливають з проведеного дослідження.

Водночас деякі аспекти роботи викликають низку запитань, побажань та уточнення:

1. Більшій термінологічній впорядкованості та ясності вимагає заявлений у назві дисертації ключовий термін – концепція героя. Вартувало б, принаймні, в теоретичній преамбулі конвенціоналізувати суть цього поняття та пояснити: про якого героя йдеться передусім, літературного персонажа чи реального суб'єкта? Очевидно, саме про другого дисертант натякає на с. 104: «письменник намагався створити *образ героя* (бодай у художньому світі)», і, за його ж версією, брати Калиновичі наближені до «ідеального типу героя, героя-подвижника» (с. 104). Якщо ж мова йде про героя як літературного суб'єкта, то чому саме про героя, а не художнього персонажа чи художній образ? Чи розрізняються ці поняття? Адже з тексту дисертації можна виснувати, що вони вживаються як синонімічні, наприклад: «головне завдання дисертаційної роботи полягає у комплексному аналізі *художніх образів роману*» (с. 13); саме «*художні образи*» задекларовано предметом роботи (с. 14), на с. 40 мовиться про «систему *образів і героїв*», а у висновках згадано вже про «галерею *персонажів роману*» (с. 179). Також доречно було б уточнити, що таке концепція героя (її парадигма,

критерії) і з'ясувати, чи всі проаналізовані (другорядні) персонажі вписуються в цю концепцію.

2. Потребує значного розширення теоретико-методологічна основа дисертації, яку не варто обмежувати лише напрацюваннями в царині франкознавства. Адже у роботі дисертант виходить на ширші проблемні обрії – текстологічні, психологічні, поетикальні, наратологічні, які, відповідно, потребують означення додаткових теоретичних засад й розлогішого методологічного опертя.

3. Текст дисертації подекуди переобтяжений метафорикою, яка перешкоджає стрункості й логіці наукового викладу, наприклад: «Франко показує рани, які не гояться, кровоточать» (с. 85), «елементи модернізму з усіма його бистрими течіями» (с. 83), Франко «веде читача за руку в різні закапелки простору і часу» (с. 83), «романтичну скибу відорано мотивами фольклорної балади» (с. 83) та ін.

Висловлені зауваження та побажання слугують радше пропозицією для продовження й поглиблення аспектів роботи та подальшого монографічного її оформлення, а тому не применшують наукової вартості дослідження. Завдяки багатоаспектності поставлених і переважно виконаних у дослідженні О. Войтківа завдань, ґрунтовному про- і перечитанню твору, оригінальній інтерпретації роман «Лель і Полель» постає багатограним за проблематикою та поетикою художнім витвором, що займає вагоме місце у Франковому творчому універсумі.

Основні положення дисертації викладено у шести наукових статтях, із яких чотири опубліковано у фахових виданнях, одну – у міжнародних наукових виданнях та одна є додатковою. Результати дослідження апробовано на десяти наукових конференціях. Автореферат відображає концептуальні засади дисертації.

Отже, дисертація Олега Войтківа «Художня концепція героя в романі Івана Франка “Лель і Полель”» є завершеним, самостійним дослідженням, яке відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженим

постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, зі змінами, внесеними згідно з постановою КМ № 656 від 19.08.2015 р., а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література.

Алла Іванівна Швець,
кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник,
заступник директора з наукової роботи
Інституту Івана Франка НАН України

22 жовтня 2018 р.

